

פרק ראשון

על יסודות המשטר באנגליה
ועל הטעות שבהשוואתו למהפכות הצרפתית

אדוני היקר,

הואלת לשוב ולשאול, ובמידה של כובד־ראש, למחשבותיי על המתרחש באחרונה בצרפת. איני מוכן לתת לך יסוד לשער בנפשך שמחשיב אני את דעותיי כדי כך שרצוני שיפצירו בי להשמיען. משקלן מועט מכדי שאהיה להוט ביותר לחוותן או למנען. מתוך התחשבות בך, ובך בלבד, היססתי בשעתו, כאשר אך ביקשת לקבלן. במכתב הראשון שהיה לי הכבוד לכתוב לך, ואשר עכשיו אני שולחו סוף־סוף, כתבתי לא לשם תיאור כלשהו של הבריות גם לא לפי תיאור כזה; גם במכתב זה אמנע מכך. שגיאותיי, אם ישנן כאלה, שלי הן, ורק שמי הטוב ישא באחריות עליהן.

עיניך הרואות, אדוני, מתוך המכתב הארוך שהעברתי אליך, שאם גם רוצה הייתי בכל לבי שתפעם בצרפת רוח של חירות מושכלת, ושלדעתי אתם מחויבים, מטעמים של יושר מדיני, להעמיד גוף של קבע שבו תוכל אותה רוח לשכון, ומוסד ממשי שבכוחו תוכל לפעול, הרי לרוע מזלי יש בי ספקות גדולים באשר לאי־אלה סעיפים חשובים במעשיכם בזמן האחרון.

כאשר כתבת את מכתבך הקודם, שיערת בנפשך שאולי נמנה אני עם חסידיהם של מעשים מסוימים שנעשו בצרפת, וזאת משום שזכו לחותם של הסכמה ציבורית חגיגית מצד שני מועדונים של אדונים בלונדון, שאחד מהם קרוי "האגודה התחוקתית", ומשנהו – "אגודת המהפכה".²

אכן, מתכבד אני להשתייך לא למועדון אחד בלבד שבו מוקירים מאוד את תחוקת הממלכה הזאת ואת עקרונות המהפכה המפוארת, ולדעתי, הריני אחד הנמרצים ביותר שבקנאי השמירה על אותה תחוקה ועל אותם עקרונות בתכלית הטהרה והעוז. דווקא משום כך רואה אני צורך לעצמי שלא להניח מקום לטעות. אלה המטפחים את זכר המהפכה שלנו, ואלה הדבקים בתחוקת הממלכה הזאת, ייזהרו כהלכה במגעם־זמשאם עם אנשים שתחת כסות הקנאה למהפכה ולתחוקה סוטים הם לעתים קרובות מדי מעקרונותיהם האמתיים, ובכל עת הם מוכנים לנטוש את הרוח האיתנה שחוללה את האחת ומושלת בחברתה – אלא שעם זאת, היא גם רוח של זהירות ושיקול־דעת. בטרם אענה על הפרטים החשובים יותר במכתבך, אבקש רשות למסור לך אותן ידיעות שעלה בידי להשיגן על שני המועדונים שראו לנכון להתערב, כגופים, בענייניה של צרפת. ותחילה אבטיחך שאינני, ומעולם לא הייתי, חבר אף באחת מן האגודות הללו.

הראשונה, המתקראת "האגודה התחוקתית", או "האגודה למידע תחוקתי", או בדומה לזה, קיימת, כמדומה, זה שבע או שמונה שנים. נראה כי אגודה זו הוקמה למטרה של צדקה, ועד כאן הריהי מטרה ראויה לשבח: תכליתה להפיץ, על חשבון החברים, ספרים הרבה שרק מעטים תמצא ידם לקנותם, ועלולים הם להישאר בידי מוכרי הספרים, לגודל הפסדו של ציבור אנשים מועיל. אם אכן הספרים גם נקראו באותה רוח של צדקה וחסד שבה הופצו, פליאה היא ממני. אפשר שאחדים מהם יוצאו לצרפת; ובתורת סחורה שאצלנו אין עליה קופצים, אפשר שאצלכם נמצא להם שוק. שמעתי מדברים הרבה על הרעיונות שאפשר להפיק מספרים הנשלחים מכאן. לא אדע אילו שיפורים חלו בהם בדרך (בדומה למשקאות מסוימים שאומרים עליהם שבחצותם את הים הם משביחים), אך מעולם לא שמעתי מפי אדם שבינתו בקודקודו, או שהוא יודע־דבר במידה כלשהי, אפילו מילה אחת של שבח לרוב־רובם של הפרסומים שמפיצה האגודה הזאת; ולהוציא כמה מאנשיהם־הם, לא נמצא מי שיתייחס ברצינות לדיוניה.

דומה כי האסיפה הלאומית שלכם³ דעתה כדעתי לערך על המועדון החסוד והעלוב הזה. כאומה, העתרתם את מלוא תודותיכם הנמלצות על אגודת־המהפכה, אף שלפי דיני הצדק והיושר חלק־מה מהן מגיע לחברי האגודה התחוקתית. מכיוון שבחרתם להרעיף את תודותיכם ושבחיכם הלאומיים על אגודת־המהפכה, תדון אותי לכף־זכות אם איחד את הדיבור על התנהגותה בזמן האחרון. את האדונים האלה אימצה האסיפה הלאומית של

צרפת אל לְבָה, ובכך העניקה להם חשיבות; והללו גומלים טובה תחת טובה בהיותם פועלים באנגליה כוועד להפצת עקרונותיה של האסיפה הלאומית.⁴ מעתה והלאה עלינו לראות בהם סוג של מיוחסים, חברים לא־מבוטלים בסגל הדיפלומטי. הרי זו אחת מן המהפכות שהעניקו יפְעָה לאלמוניות ויקר למעלות שעין לא שזפתן. ככל שזיכרוני מגיע הרי אך זה לא כבר שמעתי לראשונה על המועדון הזה. ברי לי שהוא מעולם לא העסיק אפילו רגע את מחשבותיי, ולדעתי, גם לא את מחשבותיו של איש מחוץ למעגל שלהם. אגב חקירה יודרשה מצאתי, כי ביום־השנה למהפכת 1688 נוהגים היו לשמוע במועדון של פורשים דתיים, איני יודע מאיזה זרם, דְרָשָה באחת הכנסיות שלהם, שלאחריה היו מבלים את היום בנעימים במסבאה, כדרך מועדונים אחרים. אך מעולם לא שמעתי שצעד פומבי כלשהו, או משטר מדיני כלשהו, כל־שכן מעלות תחוקתה של אומה זרה, היו נושא לדיון רשמי בחגיגותיהם; עד אשר הופתעתי במידה שאין להביעה במילים כאשר מצאתים סומכים את ידיהם במעמד ציבורי כביכול, בנאום של ברכה, על צעדיה של האסיפה הלאומית בצרפת.⁵

איני רואה להסתייג משום דבר בעקרונותיו ובהתנהגותו של המועדון בעבר, על־כל־פנים במידה שהוצהר עליהם. אני סבור כי קרוב מאוד לוודאי שלצורך כלשהו הצטרפו אליהם חברים חדשים, ושכמה פוליטיקאים נוצרים באמת, שאהובה עליהם גמילות־חסדים אך מקפידים הם להצניע את היד המחלקת צדקה, עשו אותם מכשירים לכוונותיהם החסודות. ככל שמוצא אני יסוד לחשוד בנעשה מאחורי הקלעים, לא אדבר בוודאות אלא על מה שידוע בציבור. קודם־כול, צר יהיה לי אם יחשבו שאני מעורב במעשיהם, אם במישרין אם בעקיפין. כאיש יחיד לעצמו, ודאי שאני משתתף במלוא המידה, כמוני כשאר באי־עולם, בהבעת דעות על מה שנעשה בעבר או על הנעשה בהווה בזירה הציבורית, בכל מקום קדום או חדש, ברפובליקה של רומא או ברפובליקה של פאריז; אך לפי שאיני נושא בשום שליחות אפוסטולית כללית, ומהיותי אזרח של מדינה מסוימת, שרצונה המובע בפומבי מחייב אותי במידה ניכרת – סבור הייתי כי אנהג לפחות שלא כדין ולא כמקובל אם אפתח בחליפת מכתבים פומבית ורשמית עם ממשלתה הממשית של אומה זרה, בלי שאקבל לכך אישור מפורש מן הממשלה שבצֶלָה אני חי.

עוד פחות מכך אהיה מוכן לפתוח באותה התכתבות אם תהיה בה מידה של דו־משמעות, ורבים מאלה שמנהגינו אינם נהירים להם אפשר שיראו בפנייה שאליה הצטרפתי מעשה של אנשים בעלי איזה מעמד מאוגד, שחוקי

הממלכה הזאת מכירים בהם והם שהסמיכום לדבר בשם איזה חלק ממנה. הואיל ותיאורים כלליים לא־מוסמכים יש בהם דו־משמעות וספק, והואיל ואפשר לנצלם לשם אחיזת־עיניים, ולא מחמת דקדוקי רשמיות סתם, ידחה בית הנבחרים את העתירה החמקמקה ביותר בעניין הפחות ביותר, בחתימה מן הסוג שלפניו פתחתם לרווחה את דלתותיכם, וברוב פאר והדר, ולרעם מחיאות־כפיים הכנסתם אותו לאסיפה הלאומית שלכם, משל כאילו באו לבקרכם כל הוד נציגותה של האומה האנגלית. אילו ראתה האגודה הזאת לנכון לשגר טיעון כלשהו, לא היה זה חשוב הרבה מיהו בעל הטיעון. הצד שממנו בא לא היה מוסיף ולא היה גורע לגבי כוח השכנוע שבו. אבל כאן מדובר רק על הצבעה והצעת החלטה. דבר זה הלוא נסמך על הסמכות בלבד; ובמקרה זה אין כאן אלא סמכותם של אנשים פרטיים, שרק מעטים מהם מופיעים. לפי דעתי, מן הדיון היה לצרף את חתימותיהם לאיגרתם. אז היה העולם יכול לדעת מה מספרם; מי הם; ומה ערך יהיה לדעותיהם, על־פי כישוריהם האישיים, על־פי השכלתם, ניסיונם, או מעמדם וסמכותם במדינה הזאת. אני, שאיני אלא מפשרי העם, סבור שהמהלך מעודן קצת יותר מדי ומחוכם קצת יותר מדי. יותר מדי יש בו מטעמה של תחבולה פוליטית, שבאה לשוות, בצל שם מצלצל, חשיבות להכרזות הפומביות של המועדון הזה, שכאשר נבדק העניין לאשורו לא נמצאו חשובות כל־כך. זוהי מדיניות שבמידה רבה מאוד דומה להונאה.

אני מתברך בלבבי שאני אוהב חירות אנושית, מוסרית ומוסדרת לא פחות מכל אדון מחברי האגודה ההיא, ויהיה מי שיהיה; ואולי בכל פעולתי הציבורית הוכחתי שאני דבק באידאל ההוא לא פחות מהם. סבור אני שאינני מצר עיני יותר מהם בחירותה של כל אומה אחרת. אבל אינני יכול לצאת מעורי ולהלל או לגנות דבר כלשהו הקשור בעשייתם ובענייניהם של הבריות, רק על סמך הסתכלות בנושא, כשהוא עומד מעורטל מכל זיקה, בתכלית עירומה ובדידותה של הפשטה מטאפיזית. למען האמת, הנסיבות (שבעיני כמה אדונים אינן חשובות כל עיקר) הן המעניקות לכל עיקרון מדיני את הצבע המייחד אותו ואת רישומו המיוחד. הנסיבות הן ההופכות כל תכנית אזרחית ומדינית לכלי הנושא ברכה או קללה למין האנושי. על דרך ההפשטה, השלטון טוב לא פחות מן החירות. אף־על־פי־כן, האם מצד השכל הישר יכול הייתי לפני עשר שנים לברך את צרפת על הממשלה שזכתה בה (כי אז הייתה לה ממשלה) בלי לבדוק מה טיבה של אותה ממשלה, גם לא כיצד היא מנוהלת? איך אוכל לברך עכשיו אותה אומה עצמה על חירותה?

האם משום שחירות מופשטת יכולה להימנות עם ברכות האושר של המין האנושי אברך ברצינות משוגע שברח ממעצריהמגן שלו ומן החשכה הבריאה של תא כלאו על שהוא זוכה ליהנות שוב מאור ומחופש? וכי אברך שודד דרכים ומרצח שברח מבית-האסורים על כי השיב לו את זכויותיו הטבעיות? הלוא יהיה בזה משום חזרה על תמונת הפושעים שנידונו לתלייה וגואלם הגיבור, האביר המטאפיזי בן-דמות-היגון.⁶

בראותי את רוח החירות בפעולתה, רואה אני עיקרון חזק בפועלו; ומשך זמן-מה רק זאת אוכל לדעת על אודותיה. גז הפרא, "האוויר היציב",⁷ ברור שהשתחרר; אך ראוי לנו שלא נמהר להוציא משפט עד אשר תירגע קצת התסיסה הראשונה, עד אשר יצטלל המשקה, ועד אשר נראה משהו עמוק יותר מן הַרְגֵשָה של נוזל עכור ומקציף. בטרם ארהיב עוז לברך אנשים בפומבי על ברכה שזכו בה, עליי להיות בטוח במידה סבירה שאמנם אמת הדבר. החנופה משחיתה את המקבל ואת הנותן כאחד; ותועלתה של החנופה לבני העם אינה גדולה מתועלתה למלכים. לפיכך ראוי לי שאשהה את איחוליי לצרפת על חירותה החדשה עד שאלמד לדעת איך שילבוה עם השלטון, עם כוח-הזרוע הציבורי, עם משמעתם וציותם של גייסות, עם גביית הכנסה יעילה ומחולקת כהלכה, עם המוסר והדת, עם יציבות הקניין, עם השקט והסדר, עם נימוסי האזרח והחברה. כל אלה גם הם דברים טובים (על-פי דרכם), ובלעדיהם אין מועיל בחירות, כל עוד היא קיימת, ואין היא צפויה להאריך ימים. מתנת החירות ליחידים היא שרשאים הם לעשות כעולה על רוחם: שומה עלינו לראות מה יעלה על רוחם לעשות קודם שנסתכן בהבעת איחולים, שעד-מהרה הם עלולים להתחלף בקובלנות. מידת הזהירות תצווה על כך כשמדובר באנשים פרטיים נפרדים ומבודדים, אך משעה שבני-אדם פועלים כציבורים, החירות היא כוח. אנשים שקולים בדעתם ישימו לב לשימוש שעושים בכוח קודם שיכריזו על עמדתם, ומה-עוד, בדבר מוקשה כל-יכך ככוח אצל אנשים חדשים שעקרונותיהם, מזגם ומערכי-נפשם מוכרים להם אך מעט (אם בכלל), ובמצבים שבהם הפעילים ביותר לכאורה אולי אינם כלל אלה העושים באמת.

אולם כל השיקולים האלה היו למטה ממעלת-ערכה הרוממה של אגודת-המהפכה. כל עוד נשארתי בכפר, שממנו התכבדתי לכתוב אליך, היה לי רק מושג קלוש על מעשיהם. בבואי העירה שלחתי לקבל דין-וחשבון על מעשיהם, והוא פורסם על דעתם, ובו דרשה מאת ד"ר פרייס, עם המכתב של הדוכס דה-רושפוקו והארכיבישוף של איי⁸ ובצירוף עוד כמה תעודות. כל

אותו פרסום, שכוונתו המפורשת למשוך אותנו לחיקוי התנהגותה של האסיפה הלאומית ובכך לקשר את ענייניה של צרפת לאלה של אנגליה, גרם לי מבוכה ניכרת. מיום ליום נתחווה והלכה השפעתה של אותה התנהגות על כוחה של צרפת, רום קרנה, שגשוגה ושלוותה. התבהרה צורת התחוקה שעליה יוחלט לצורכי משטרה בעתיד. עכשיו יכולים אנו לעמוד, במידה סבירה של דיוק, על טיבו האמתי של הדבר שהציעו לנו לחקותו. אם בכמה מצבים מידת התבונה שבהתאפקות ובמתינות מצווה על השתיקה, הרי במצבים אחרים עשויה מעלה גבוהה יותר של תבונה לתת לנו הצדקה להביע את מחשבותינו. ניצני הבלבול אצלנו באנגליה רפים עתה למדי, אבל ראינו איך אצלכם ינקות חלושה עוד יותר מתגברת מרגע לרגע עד היותה לכוח אשר יערם הרים על הרים ולא ייחת מהילחם עם שמייעליון. כל אימת שביתו של רענו עולה באש, כדאי שמכונות הכיבוי תזלפנה קצת מים על ביתנו־אנו. מוטב שיבוזו לנו בשל חששות יתרים ובלבד שלא יבוא עלינו חורבן עקב תחושת ביטחון זחוחה מדי.

הואיל ואני חרד בעיקר לשלום מולדתי אך בשום פנים אינני פוטר עצמי מדאגה לשלום מולדתך, רוצה אני למסור לציבור רחב יותר דבר שלכתחילה נועד להניח רק את דעתך שלך. אני אוסיף להשקיף על ענייניכם, ואוסיף לכתוב אליך. עם שאני מפליג בחליפת איגרות חופשית, מבקש אני לבטא את מחשבותיי, ולהביע את רגשותיי, כדרך שהם עולים בי, בלי שים לב כמעט כלל לדקדוקי שיטה. פותח אני בדיוניה של אגודת המהפכה, אך לא אצטמצם בהם. כלום צריך אני? דומה עליי כאילו אני שרוי בעיצומו של משבר גדול, לא רק בענייני צרפת אלא של ענייני אירופה כולה, ואולי לא שלה בלבד. בסיכומי של דבר, המהפכה הצרפתית היא הדבר המדהים ביותר שאירע בעולם עד כה.⁹ במקרים רבים הדברים הנפלאים ביותר מתחוללים בדרכים המופרכות והנלעגות ביותר ובצורות המגוחכות ביותר, וככל הנראה בכלים הבזויים ביותר. לכאורה שום דבר אינו כטבעו באנדרלמוסיה מוזרה זו של קלות־דעת ואכזריות, ושל פשעים למיניהם המוטלים בערבוביה עם מעשי איוולת למיניהם. כשאנו משקיפים על החיזיון הטראגי־קומי המפלצתי הזה ממילא יצרי־הלב המנוגדים ביותר באים זה אחר זה, ופעמים מתערבבים הם זה בזה בנפשנו: בוז וועם לסירוגין; צחוק ודמעות לסירוגין; שאט־נפש וחלחלה לסירוגין.

אולם אין להכחיש כי ישנם אנשים שלהם נראָה החיזיון המוזר הזה באור אחר לגמרי; הוא עורר בהם רק רגשות של התרוממות־רוח וחדוות־גיל.

במתרחש בצרפת ראו רק את פעולתה התקיפה והמתונה של חירות – משהו שבסך־הכול עולה בקנה אחד עם המוסר ועם יראת־האלוהים עד כי לא די שראוי הוא לתשואות־רצון חילוניות של פוליטיקאים מקיאבליים נמרצים, אלא יאה הוא גם לכל ההשתפכויות החסודות של מליצת־קודש.

ב־4 בנובמבר שעבר, לפני־הצהריים, דרש הדוקטור ריצ'רד פרייס, כוהן חוץ־מוסדי בעל־שם, דרשה בבית־הוועד של הפורשים באולד ג'וריי,¹⁰ לפני המועדון או האגודה שלו. הייתה זו דרשה רבת־פנים ומופלאה מאוד שכללה כמה דעות טובות בסוגיות מוסר ודת, קולעות למדי בביטויין, בלולות במין דייסה של עמדות ומחשבות שונות בנושאים מדיניים, אבל המהפכה בצרפת היא הרכיב הנשגב בקלחת. לדעתי, האיגרת שהעבירה אגודת המהפכה באמצעות הרוזן סטנהוף¹¹ לאסיפה הלאומית מקורה בעקרונותיה של הדרשה והיא בבחינת השלמה הנגזרת מהם. המטיף שנשא אותם דברים הוא שהציע ל־שגרה. ההצעה נתקבלה על־ידי האנשים שהדרשה נסכה עליהם שיִכְרוּן, בלי לבקר את הדברים או לסייגם, לא במפורש ולא במרומז.¹² אולם אם יבקש אחד האדונים הנוגעים בדבר להפריד בין הדרשה להצעת ההחלטה, הרי יודעים הם איך לקבל את האחת ולהתנער מזולתה. הם יוכלו לעשות כן, אני – לא.

אני מצדי ראיתי בדרשה ההיא את הצהרתו הפומבית של איש הקשור מאוד בבעלי־קנוניות ספרותיים ובפילוסופים זוממים,¹³ בתאולוגים פוליטיים ופוליטיקאים תאולוגיים, בין מבית בין מחוץ. יודע אני שעשאוהו כמין אוריס־ותומים, שפן במיטב הפוונות שבעולם טבע הוא לו להמטיר חרפות וגידופים – ואת שירו הנבואי הוא משמיע בנימה התואמת בדיוק את מזימותיהם.

אותה דרשה נישאה בנימה שלדעתי לא נשמעה כמותה בממלכה הזאת, אף לא מעל אחת במות־המטיפים הנסבלות או הזוכות לעידוד בגבולותיה, מאז 1648, היא השנה בה הרעיש הכומר יו פיטרס,¹⁴ אחד מקודמיו של ד"ר פרייס, את אמות־הספים בבית־התפילה של המלך עצמו בארמון סנט־ג'יימס בכבודם ובתפארתם של החסידים, ש"רוממות־אל בגרונם וחרב־פיפיות בידם: לעשות נקמה בגוים, תוכחות בלאומים: לאסור מלכיהם בזיקים, ונכבדיהם בכבלי ברזל" (תהלים קמט, ז-ח) למעט ימי הברית שלכם בצרפת או ימי הברית והאִמְנָה החגיגיות שלנו באנגליה.¹⁵ מעטים היו הנאומים חוצבי הלהבות מבימת־המטיפים שביטאו רוח של מתנינות פחות מדברי־המוסר האלה באולד ג'וריי. אולם אפילו נניח שבצבץ משהו דומה למתנינות בדרשה הפוליטית הזאת, הרי בכל־זאת עסקי־הפוליטיקה ובימת־המטיפים אינם מונחים העולים בקנה אחד. אין צליל צריך להישמע בכנסייה זולת קולה

המרפא של צדקה נוצרית. צד החירות האזרחית והשלטון האזרחי אף הוא אינו יוצא נשכר מערבוב זה של תפקידים יותר מצד הדת. אלה הנוטשים את הטבע הַיָּאָה להם ולובשים לבוש לא להם, רוב־רובם אינם יודעים לא את הטבע שהם נוטשים ולא את הלבוש שהם לובשים. הואיל ואין להם מושג על העולם שבו הם אוהבים כל־כך לתחוב את חוטמם, ואין להם ניסיון בכל ענייניו אף שהם חורצים עליו משפט בבטחה כה רבה, אין בינם לבין הפוליטיקה אלא היצרים שהם מְגָרִים. הכנסייה ודאי שהיא מקום שצריך להתיר בו הפוגה של יום אחד מן המחלוקות ורגשי־האיבה של בני־האדם.

סגנון זה של בימת־המטיפים, שהושב לתחייה לאחר הפסקה כה ארוכה, נראה לי דבר של חידוש, וחידוש שאינו נקי לגמרי מסכנה. אינני מחלק סכנה זו במידות שוות לכל חלקי הנאום. הרמז שנרמז לגבי תאולוג שאינו כוהן, אציל ומכובד האמור לשמש במשרה רמה באחת האוניברסיטאות שלנו,¹⁶ ועל שאר תאולוגים שאינם כוהנים ולהם "מעמד וספרות", אפשר שהוא הולם ובעתו, ואם גם חדש מעט.¹⁷ אם לא ימצאו ה"מחפשים"¹⁸ האצילים שום דבר לסיפוק מאווייהם החסודים בחיקה הישן של הפנסייה הלאומית או בכל השפע האסום במחסניהן המלאים כל טוב של הקהילות הפורשות, הרי ד"ר פרייס יגדיל עשות יותר מן הלא־מסדיים: שיהיה כל אחד מהם מקים בית־ועד נפרד על יסוד העקרונות המיוחדים לו.¹⁹ מופלא הוא קצת שהתאולוג המכובד הזה להוט כל־כך להקים כנסיות חדשות, ושווה־נפש הוא כל־כך לתורות שירביצו בהן. אופי מוזר יש להתלהבותו. אין הוא נלהב להטיף לדעותיו שלו כי אם לדעות באשר הן. אין הוא נלהב להפיץ את האמת בעולם אלא להרבות מחלוקת. העיקר הוא שהמורים הנאצלים יהיו פורשים, ואחת היא לו ממי או ממה. משעה שיובטח העיקר הגדול הזה, מובן הוא מאליו, כביכול, שדתם תהיה מושפלת ואנושית. ספק בידי אם תזכה הדת להתברך בכל טובות־ההנאה שהתאולוג בעל־החשבונות חשב להפיק מ"חבורה גדולה זו של מטיפים גדולים". ודאי תהיה זו תוספת רבת־ערך של בני־בלי־שם לשלל הסוגים, המינים והזנים הנודעים המפארים כיום את ה"גן היבש"²⁰ של מחנה הפרישה. דָרְשָׁה מפי דוכס אציל או מרקוז אציל או רוזן אציל או בָּרוֹן נועז ודאי תרבה ותעשיר את שעשועי העיר הזאת, המתחילה לגלות שביעות־רצון עד לזרא מן הסיבוב השגרתי של הוללותה התפלה. רק תנאי אחד הייתי מעמיד, שה"מס ג'ונס"²¹ החדשים האלה, עוטי גלימות ועטורי העטרות, ישמרו על גבולות כלשהם בעקרונות הדמוקרטיה והשוויון שהבריות מייחלים לשמוע מעל בימות־המטיפים כבודות־התארים שלהם. אני מוכן

לומר, שהאוונגליסטים החדשים יכויבו את התקוות שתולים בהם. לא על דרך הפשט ולא על דרך המשל הם לא ייעשו תאולוגים וּפְחָנִים, גם לא יהיו נוטים לתרגל את צאן־מרעיתם עד שיוכלו, ככזמנים ברוכים מן העבר, להטיף את משנתם לגדודי פרשים, לחילות רגלים ותותחנים.²² סידורים כאלה, ככל שיפים הם לרעיון החופש הכפוי, האזרחי והדתי כאחד, אפשר שלא יסייעו באותה מידה לשלווה באומה. אני תקווה שהסתייגויות מעטות אלו אינן מותחות יתר על המידה את מידת חוסר הסובלנות ואין בהן משום ביטויים חריפים מדי של עריצות.

אבל יכול אני לומר על המטיף שלנו, "ולוואי שהיה מקדיש את כל הזמן הזה להבלים כאלה, ולא למעשים אכזריים."²³ לא כל הדברים בבולה המפוצצת הזאת שלו אינם כל־כך בלתי־מזיקים במגמתם: תורותיו נוגעות בחלקיה החיוניים של תחוקתנו. בדִּרְשָׁה הפוליטית הזאת הוא אומר לאגודת המהפכה, שהוד־מלכותו "הוא כמעט המלך החוקי היחיד בעולם, מאחר שהוא היחיד שכתרו בא לו בזכות עמו שבחר בו". אשר למלכי העולם, שאת כולם (פרט לאחד) מכליל אפיפיו־ר־על זה של זכויות בני־האדם – במלוא השלמות, ובעזות העולה על זו של סמכות ההדחה האפיפיו־רית בלהט־הצהריים שלה מן המאה השתי־עשרה – בפסקה ניצחת אחת של חרם ונידוי ומצהיר על חומסי־שלטון, לפי מעגלים של קווי־אורך וקווי־רוחב על־פני כדור־הארץ כולו, שראוי להם לשקול בדעתם איך הם פותחים את גבולותיהם למיסיונרים אֶפּוֹסְטוֹלִיִּים אלה, העתידים לומר לנתיניהם שאין הם מלכים חוקיים. זה עניינם־שלהם. ענייננו־אנו, כאינטרס פנימי שאינו נטול חשיבות, הוא לשקול ברצינות את כובד משקלו של העיקרון היחיד, אשר לפיו האדונים האלה מודים בזכותו של מלך בריטניה הגדולה ליהנות מנאמנותם.

תורה זו, כשהיא מוסבת על השליט היושב עכשיו על כס־המלוכה הבריטי, היא שטות, וממילא, אפוא, אינה אמת ולא שקר, או שהיא קובעת עמדה בלתי־מיוסדת, מסוכנת, בלתי־חוקית ובלתי־תחוקתית ביותר. לפי דעתו של מורה־הוראה דתי זה לעסקי הפוליטיקה, אם אין הוד־מלכותו זכאי לכתרו בזכות בחירת עמו – אין הוא מלך חוקי. והנה, אין לך כזב גדול מזה שכך מחזיק הוד־מלכותו בכתר הממלכה הזאת. אם ננהג אפוא על־פי הכלל שלהם, הרי מלך בריטניה הגדולה, שבלי צל של ספק לא זכה בכהונתו הרוממה מכוחה של בחירה עממית כלשהי, אינו עולה משום בחינה על שאר אנשי אותה כנופיה של חומסי־שלטון, המולכים – וביתר דיוק, שודדים – על פני כל עולמנו זה העלוב בלי שום זכות בעלות או חֲזָקָה על נאמנותם של עמיהם. מדיניותה

של תורה כללית זו, בהגדרתה זו, ברורה למדי. מפיצי הנשורה הפוליטית הזאת מקווים שיתעלמו מן העיקרון המופשט שלהם (העיקרון שלפיו בחירה עממית היא צורך חיוני לקיומה החוקי של המלוכה הריבונית) כל עוד אין הוא נוגע במלכה של בריטניה הגדולה. בינתיים ירגילו בכך בהדרגה את אוזני צאן־מרעיתם, משל כאילו עקרון־יסוד הוא זה המתקבל בלי עוררין. לפי שעה יפעל רק כתאוריה, כבושה בחומר משמר של מליצת־מטיפים ומופקדת לשימוש לעתיד־לבוא – "אני מכנס ואוסף דברים שבמהרה אוכל להיעזר בהם".²⁴ מדיניות זו, תוך שהיא מרגיעה כביכול את ממשלתנו בהסתייגות אחת לטובתה, שאינו מגיע לה, הריהי נוטלת ממנה את הביטחון – דבר שבו היא שותפה עם כל הממשלות – במידה שדעה היא ביטחון.

כך פועלים הפוליטיקאים האלה, כל עוד אין שמים לב כמעט לתורותיהם; אך משעה ששואלים אותם למשמעות הפשוטה של דבריהם ולמגמה הישרה של תורותיהם, הריהם נזקקים לדור־משמעויות ולפירושים חמקמקים. באומרם כי המלך חובש את כתרו הודות לבחירת עמו, ולפיכך הוא הריבון החוקי היחיד בעולם, אפשר שיגידו לנו כי בסך־הכול אין כוונתם אלא לומר שאחדים מקודמיו של המלך נקראו לכס־המלוכה בכעין בחירה; ומכאן שזכה לכתרו הודות לבחירת בני עמו. הנה כך, בתחבולת־ערמה עלובה, הם מקווים להשיג מעמד מובטח לסברתם על־ידי שיבטלוהו מכול־זכול. ברוכים יהיו כבואם למקלט שהם מבקשים לעוונם – שהרי מקלט הם תרים להם באיוולתם; שכן אם תקבל את הפירוש הזה, מה בין רעיון הבחירה שלהם לרעיון הירושה שלנו? וכיצד מסירת הכתר בשושלת ברונזוויק, הנגזרת מג'יימס ה־1, נותנת למונרכיה שלנו ה־כשר חוקי העדיף על כל שזכתה לו באיזו מהארצות השכנות? אמנם כן, בפרק זמן זה או אחר נבחרו כל אבותיהן של שושלות על־ידי מי שקראום למשול. יש יסוד לדעה שבימי קדם היו כל ממלכות אירופה מיוסדות על הבחירה, תוך שהן מגבילות פחות או יותר את מושאי בחירתן, אך בלי שים לב לשאלה מה היו המלכים כאן או במקום אחר לפני אלף שנה, ובלי שים לב לשאלה מה הייתה ראשיתן של השושלות השליטות באנגליה או בצרפת, הרי כיום מלך בריטניה הגדולה מולך מכוח כלל קבוע של ירושה, על־פי חוקי ארצו; ובעודו ממלא (כפי שהוא ממלא) אחר התנאים המשפטיים של אַמנת הריבוניות הוא מחזיק בכתרו על אפה ועל חמתה של אגודת המהפכה, שאין בחבריה אפילו אחד שיצביע בעד מלך (אף שאין לי ספק כי היו ממהרים להכריז על עצמם כחבר־בוחרים) לו היה המצב נָשֵׁל למימוש יומרתם. יורשיו של הוד־מלכותו והכאים אחריו, איש במועדו

ובתורו, ינחלו את הכתר כשהם רוחשים לבחירתם אותה מידה של בוז שרחש לה הוד־מלכותו כאשר ירש את הכתר שלראשו. ככל שתצליח ההתחמקות לתרץ את הטעות העובדתית הגסה, המניחה שהוד־מלכותו חובש את כתרו הודות לבחירתם של בני עמו (אף שהוא מחזיק בו בהתאם לרצונותיהם), שום דבר לא יוכל לטשטש את הצהרתם המפורשת והמלאה באשר לעיקרון של זכותו של העם לבחור – זכות שהם מחזיקים בה במישרין ודבקים בה בקשי־עורף. כל הרמיזות העקיפות בנוגע לבחירה טמונות בהנחה הזאת, ואליה הן מתייחסות. מחשש פן יתקבל בסיס זכותו המשפטית הייחודית של המלך כמִלֵּל ריק של חופש חנפני, מוסיף התאולוג הפוליטי וקובע דוגמטית²⁵ שלפי עקרונות המהפכה קנו להם בני העם האנגלי שלוש זכויות־יסוד, אשר לשיטתו מצטרפות הן כולן לכלל מערכת אחת ומקופלות במשפט אחד קצר; רוצה לומר, קנינו לנו זכות:

1. לבחור לנו את מושלינו.
2. להדיח אותם בשל התנהגות שלא כהלכה.
3. להקים לנו ממשלה.²⁶

מגילת־הזכויות החדשה הזאת, שלא שמענו עליה עד כה מעולם, הגם שנתחברה בשם העם כולו, שייכת רק לאדונים הללו ולסיעתם. כלל עמה של אנגליה אין להם חלק בה. הם מתכחשים לה מכול וכול. בחייהם ובהונם יתקוממו על הכרזתה הלכה למעשה. מחויבים הם לכך על־פי חוקי ארצם, שנחקקו בעת אותה מהפכה עצמה שבה תולים אותן זכויות בדויות אשר להן טוענת האגודה הנושאת את שמה לשוא.

האדונים האלה, מאולד ג'ורִי, בכל מסקנותיהם ממהפכת 1688, רואים לעיניהם, ובלבותיהם, מהפכה שהתרחשה באנגליה כארבעים שנה קודם, ואת המהפכה הצרפתית האחרונה, עד כדי כך שבוללים הם בלי הרף את כל השלוש יחד. שומה עלינו להפריד מה שהם בוללים. כדי לגלות את עקרונותיה האמתיים של המהפכה המהוללת בעינינו עלינו לזכור את משוגת הזויתיהם באשר למעשיה. אם יש מקום שבו נוכל למצוא את עקרונותיה של מהפכת 1688 הרי נמצאם בחוק הקרוי "הצהרת הזכות".²⁷ בהצהרה ההיא, החכמה, המפוכחת והשקולה מאין כמוה, שחיברו פרקליטים גדולים ומדינאים גדולים ולא חוצבי־להבות חמי־מזג ונטולי־ניסיון, לא נאמרה אף מילה, לא הושמע אף רמוז על זכות כללית "לבחור לנו את מושלינו; להדיח אותם בשל התנהגות שלא כהלכה; ולבנות לנו ממשלה".

הצהרת הזכות הזאת (החוק של השנה הראשונה לויליאם ומרי, ישיבה 2, פרק 2) היא אבן-הפינה לתחוקה שלנו, כפי שחזקה, בוארה, שופרה ונקבעה לעולמי-עד בעקרונות-היסוד שלה. היא קרויה "החוק להכרזה על הזכויות והחירויות של הנתין, ולהסדרתה של ירושת הכתר." ודאי תשים אל לב שהזכויות האלו וירושתו מובאות כמקשה אחת, ומקושרות הן לבלי הפרד. שנים אחדות לאחר תקופה זו צצה הזדמנות שנייה לקביעת זכות בחירה לכתר. נוכח הסיכוי שלא יהיה כל זרע למלך ויליאם ולנסיכה, לימים המלכה אן, שוב צריך היה בית-המחוקקים לעיין בהורשת הכתר, ובחיזוק ביטחונן של חירויות העם²⁸. האם בפעם השנייה הזאת תיקן הבית איזו תקנה למתן הכשר חוקי לכתר על-פי עקרונות המהפכה המזויפים של אולד ג'ורג'י? לא. הוא נהג לפי העקרונות ששלטו ב"הצהרת הזכות"; הוא גם הבהיר ביתר דיוק מי הם האנשים העתידים לרשת בשושלת הפרוטסטנטית. על-פי אותה מדיניות, הוכללו בחוק זה גם חירויותינו וגם סדר הירושה. תחת שייתן לנו זכות לבחור את מושלינו-ראנו, הצהיר כי הירושה בשושלת ההיא (השושלת הפרוטסטנטית, שראשיתה במלך ג'יימס ה-1) נחוצה בהחלט "לשלום הממלכה, שלוותה וביטחונה", וכי באותה מידה שומה עליהם "לשמור על ודאות בירושת המלוכה, שתוכל להיות משען בטוח להגנת הנתנים". שני החוקים האלה, שבהם נשמעים האוריס-ותומים הללו הנחרצים והחד-משמעיים של מדיניות המהפכה, תחת שיתנו מקום לנבואות-השוא והתעתועים על "זכות לבחור את מושלינו" – מוכיחים בעליל עדימה היה הדבר זר בתכלית לחכמת האומה להפוך מקרה של כורח לכלל של חוק.

אין כל ספק שבעת המהפכה נתגלמה בדמותו של המלך ויליאם סטייה קלה וזמנית מן הסדר הקפדני של מסירה מורשתית תקינה,²⁹ אבל יהיה זה מנוגד לכל עקרונות המשפט האמתיים אם נגזור עיקרון מחוק שנחקק במקרה מיוחד, ובנוגע לאדם אחד מסוים. "זכותו של היחיד אינה מוסבת לכלל".³⁰ אם הייתה פעם שעה נוחה לקביעת העיקרון שמלך שנבחר על-ידי העם הוא המלך החוקי היחיד, אין כל ספק שהייתה זו שעת המהפכה. העובדה שלא נעשה הדבר בעת ההיא מוכיחה שהאומה סברה ששום שעה אינה יפה לכך. אין איש הנבער מדעת את קורותינו עד כדי כך שלא יידע כי רוב חברי הפרלמנט מאנשי שתי המפלגות רחוקים היו מכל מה שדומה לעיקרון ההוא, עד שבתחילה גמרו אומר להכתיר בפתר הפנוי לא את נסיך אוראנג' כי אם את רעייתו מרי, בת המלך ג'יימס, הבכירה לזרע המלך ההוא, שהודו כי אמנם אין ספק שבתו היא זו.³¹ הלוא נהיה כחוזרים על סיפור נדוש מאוד אם נזכיר

לך את כל הנסיבות הללו שהוכיחו, כי בקבלם את המלך ויליאם לא הייתה זו ממש בחירה אלא שכל אלו שבעצם לא רצו להחזיר את המלך ג'יימס, או להציף את מולדתם במבול של דם, ולהכניס שוב את דתם, חוקיהם וחירותיהם בעֲבֵי־הסכנה שזה עתה ניצלו ממנה, ראו בזה מעשה של כורח במוֹבֵן המוסרי המדויק ביותר שאפשר לשוֹת לכֹּוֹרֶת.

בעצם המעשה שבו סטה הפרלמנט לזמֶן־מה, ובמקרה אחד ויחיד, מן הסדר החמור של הירושה, לטובת נסיך שגם אם לא היה הבא בתור הרי היה בכל זאת קרוב מאוד בשלשלת הירושה, מוזר הוא לראות איך נהג באותה שעה רגישה הלורד סומרס,³² בעל הצעת החוק הקרויה "הצהרת הזכות". מוזר הוא באיזו מיומנות מסתירים מן העין פתרון ארעי זה של רציפות, בו בזמן שכל מה שנוכל למצוא במעשה זה של כורח לחיזוק הרעיון של מסירה מורשתית מועלה על הפרק, ומטופח, ומנוצל עד תום, על־ידי האיש הגדול הזה, ועל־ידי בית המחוקקים שהלך בעקבותיו. הוא נוֹטֵש את הסגנון היבש, הנגיד ומצווה של חוק פרלמנט ומביא את בית הלורדים ואת בית הנבחרים לידי השתפכות תחוקתית חסודה עד שהם מצהירים כי בעיניהם "מעשה השגחה נפלא הוא, מעשה של טוב ורחמים מצד האלוהים לאומה הזאת, ששמר על הוד־מלכותיותיהם הנ"ל, למען ימלכו עלינו למרבה השמחה על כס־המלוכה של אבותיהם. ועל כך הם משיבים, מעומק לבותיהם, תודות ושבחים בהכנעה שאין למעלה ממנה". ברור שהמחוקקים ראו לפנייהם את חוק ההכרה של השנה הראשונה למלכה אליזבת, פרק 3, ואת זה של המלך ג'יימס ה־1, פרק 1 – שני חוקים המצהירים בתוקף רב על טיבו המורש של הכתר; ובהרבה חלקים הם חוזרים, בדייקנות מילולית כמעט, על מילותיה ואפילו על צורתה של ההודיה, שאנו מוצאים בחוקים ההצהרתיים הישנים האלה.

לגבי חוק המלך ויליאם, שני בתי־הפרלמנט לא הודו לאלוהים על שמצאו הזדמנות נאה לעמוד על הזכות לבחור להם את מושליהם, וכל שכן לא העמידו את הבחירה כזכות החוקית היחידה לכתר. העובדה שהיה ביכולתם למנוע ככל האפשר את עצם מראית העין הזאת הייתה בעיניהם הצלה משמים. הם פרסו צעיף מחופם ועשוי כהלכה על כל מצב שנוטה היה להחליש את הזכויות שאמרו להנצית בסדר הירושה המשופר, או על מצב שבעתיד עלול היה להמציא אמתלה לסטייה כלשהי מן הדבר שעליו החליטו אז לעולם־ועד. הנה כי כן בסעיף הבא אחרי כן, לבל ירופפו את עצבי המונרכיה שלהם, ולמען ישמרו על התאמה קרובה למנהג אבותיהם, כפי שהוא מופיע בחוקים ההצהרתיים של המלכה מרי³³ והמלכה אליזבת,

מעניקים הם להודימלכויותיהם, על־פי הכרה, את כל הזכויות החוקיות של הכתר, ומצהירים "כי בהן הן משופנות, מוכללות, מאוחדות ומצורפות בצורה המלאה הצודקת והשלמה ביותר". בסעיף הבא אחרי כן, כדי למנוע שאלות מכוח כל תביעה־כביכול לפתר, הם מצהירים (וגם בזאת הם שומרים על הלשון המסורתית, יחד עם מדיניותה המסורתית של האומה, ותוך שהם חוזרים כמו מתוך טופס על לשון החוקים הקודמים של אליזבת וג'יימס) כי בשמירה "על ודאות בירושתה, אחדות האומה הזאת, שלומה ושלוותה בחסד האלוהים תלויים תלות גמורה".

הם ידעו שזכות־ירושה מפוקפקת תדמה יותר מדי לבחירה, ושבחירה תהרוס כליל את "אחדות האומה הזאת, שלומה ושלוותה", ובעיניהם היו אלה שיקולים שנודעת להם מידה של חשיבות. מתוך דאגה למטרות אלו, וכדי להרחיק בכך לעולמים את התורה של אולד ג'ורי בדבר "הזכות לבחור לנו את מושלינו", מוסיפים הם אחר־כך סעיף המכיל נדר חגיגי ביותר, הלקוח מהחוק הקודם של המלכה אליזבת – נדר חגיגי ככל שנדרו או יוכלו לנדור אי־פעם למען מסירה העוברת בירושה, שבאותה מידה הוא דוחה חגיגת ככל האפשר את העקרונות שאגודה זו תולה בהם. "הלורדים הרוחניים והארציים, וחברי בית־הנבחרים, מוסרים בשם כל האנשים הנקובים למעלה, בתכלית הענווה והנאמנות, את עצמם, את יורשיהם ויוצאי חלציהם עד עולם, ומבטיחים נאמנה שיעמדו לימין הודימלכויותיהם הנ"ל, ועד קצה גבול יכולתם יקיימו אותם ויגנו עליהם, והוא הדין בהגבלת הכתר המפורשת וכלולה בזה" וכו' וכו'.

עד כדי כך רחוק הוא מן האמת שבכוח המהפכה קנינו לנו זכות לבחור את מלכינו, שאם הייתה לנו זכות זו קודם לכן הרי בעת ההיא האומה האנגלית ויתרה עליה והסתלקה ממנה באופן החגיגי ביותר, עד סוף כל הדורות. האדונים האלה יכולים להעריך את עצמם ככל העולה על רוחם בתוקף עקרונותיהם הוויגיים, אך אני לעולם לא אבקש להיחשב ויג טוב יותר מן הלורד סומרס, גם לא להבין את עקרונות המהפכה יותר מאלה שחוללוה, או למצוא בהצהרת הזכות רזים שלא נודעו לאנשים שסגנונם החודר חקק בתקנותינו, כמו גם בלכותינו, את לשונו ורוחו של אותו חוק בן אלמוות.

אמת, בעזרת הסמכויות שנשאבו מכוח־הזרוע ושעת־הכושר הייתה האומה לבת־חורין במובן־מה בעת ההיא, להושיב על כס־המלוכה כל מי שייטב בעיניה; אך בת־חורין הייתה לעשות כן רק על סמך אותם נימוקים שבהם יכלה לבטל את המלוכה שלה מכול־זכות יחד עם כל שאר חלקי התחוקה

שלה. עם זאת גרסו הללו, ששינויים נמרצים כאלה הם בגדר סמכותם. אמנם קשה הוא, ואולי מן הנמנע, לשים סייגים לעצם הסמכות המופשטת של השלטון העליון, דוגמת זו שהייתה בעת ההיא בידי הפרלמנט, אך אפשר בהחלט להבין סייגים של סמכות מוסרית, המכפיפה, אפילו בסמכויות שאפשר לערער על ריבונותן, את הרצון האקראי לתבונה המתמדת, ולכללים היציבים של האמונה, הצדק ומדיניות היסוד הקבועה, ואלה מחייבים בתכלית את המחזיקים במדינה בסמכות כלשהי, בשם או בתואר כלשהם. בית הלורדים, למשל, אין לו סמכות מוסרית לפזר את בית הנבחרים, גם לא לפזר אפילו את עצמו, ולא לוותר, אם ירצה, על חלקו בבית המחוקקים של הממלכה. אף שמלך יכול לוותר על המלכות לעצמו, אין הוא יכול לוותר למלוכה. מאותו הטעם, או מטעם תקף יותר, אין בית הנבחרים יכול לוותר על חלקו בשררה. ההתחייבות והאמנה של החברה, הקרויות בדרך-כלל בשם תחוקה, אוסרות על הסגת-גבול כגון זו ועל ויתור כזה. חלקיה השונים של מדינה חייבים לשמור אמונים זה לזה, כמו גם לכל הגוזרים איזה אינטרס רציני מהתחייבויותיהם, וזאת לא פחות מכפי שהמדינה כולה מחויבת לשמור אמוניה לציבורים נפרדים. שאם לא כן ייווצר עד מהרה ערבוב תחומים בין הכושר לסמכות, ולא יישאר חוק זולת רצונו של כוח שההכרעה בידו. לפי עיקרון זה, ירושת הכתר הייתה תמיד כפי שהיא כיום – מסירה מורשתית על-פי חוק: בשושלת הישנה הייתה זו מסירה לפי המשפט המקובל; בחדשה, לפי החוק הכתוב, המושתת על עקרונות המשפט המקובל, בלי לשנות את המהות אך תוך כדי הסדרת הצורה ותיאור האנשים. שני התיאורים האלה של החוק כוחם שווה, והם נגזרים מסמכות שווה, שמקורה בהסכמה המשותפת ו"בכרית המקורית של המדינה"³⁴, ובאשר הם כך, הם מחייבים במידה שווה גם את המלך וגם את העם, כל עוד התנאים נשמרים וכל עוד הם ממשיכים אותה הוויה הפוליטית.

אין זה כלל מן הנמנע, אם לא נסתבך במבוכים של פלפול-הבל מטפיזי, ליישב את השימוש בכלל של קבע ובסטייה של אקראי כאחד, בקרושתו של עקרון-מורשה בממשלתנו, עם סמכות לשנות את נקיטתו במצבי-חירום קיצוניים. אפילו באותו מצב קיצוני (אם נמוד את מידת זכויותינו על-פי המידה שבה הפעלנו אותן בעת המהפכה) יש לצמצם את השינוי לחלק הנגוע בלבד – החלק שהביא לאותה סטייה נחוצה – ואפילו אז יש לבצעו בלי לפרק את כל המסגרת האזרחית והפוליטית, כדי להצמיח סדר אזרחי חדש מתוך יסודותיה הראשונים של החברה.

מדינה החסרה את האמצעים לשנות משהו, אין לה אמצעים לשמר את עצמה. באין אמצעים כאלה אפשר שתסתכן אפילו באיבוד אותו חלק של התחוקה שביקשה לשמרו בכל מאודה ובכל נפשה. שני העקרונות של שימור ותיקון פעלו בתוקף רב בשתי התקופות המכריעות של חידוש המלוכה והמהפכה, כאשר נמצאה אנגליה שרויה בלי מלך. בשתי התקופות האלו אבד לאומה קשר האחדות בבניינה הקדמון; אולם הם לא פרמו את המסכת כולה. נהפוך הוא: בשני המקרים הפיחו רוח־חיים בחלק הפגום שבתחוקה הישנה באמצעות אותם חלקים שלא נפגמו. הם שמרו על החלקים הישנים האלה בדיוק כפי שהיו, כדי שיוכלו להתאים להם את החלק הניצול. הם פעלו על־פי דוגמת המדינות המאורגנות מימי קדם בתבנית ארגון הישן, ולא על־פי מתכונת הפרודות האורגניות של עם מפורז. אולי מעולם לא זלזל בית־המחוקקים הריבוני בכבודו של אותו עקרון־יסוד של המדיניות התחוקתית הבריטית יותר מאשר בעת המהפכה, כאשר סטה מן הקו הישר של השושלת המורשתית. העברת הכתר חרגה במידת־מה מן השושלת שבתוכה היה נמסר לפני כן; אבל השושלת החדשה נגזרה מאותו גזע. עדיין הייתה זו שושלת המבוססת על מוצא־הורשה; עדיין היה זה מוצא העובר בירושה באותו גזע, אף שהפרוטסטנטיות הייתה סייג לאותה ירושה. בית המחוקקים שינה בכך את הכיוון אך שמר על העיקרון, הוכיח שהוא מחזיק בו בטהרתו.

על־פי העיקרון הזה חוק־הירושה פָּתח פָּתח לכמה תיקונים בימים־עברו, והרבה קודם לתקופת המהפכה. זמן־מה לאחר הכיבוש נתגלעו שאלות גדולות לגבי העקרונות המשפטיים של מוצא־הורשה. התעורר ספק – האם יורש הוא "פֶּר קאפִּיטָה" או "פֶּר סְטִירפֶּס"?³⁵ אך בין אם ויתר היורש "פר קאפִּיטָה" על מקומו כאשר הועברה הירושה "פר סְטִירפֶּס" ובין אם ויתר היורש הקתולי כאשר ביפרו עליו את הפרוטסטנטי, נשתמר עקרון הירושה במין נצחיות בכל הגלגולים "ברוב שנים ייוצב הון המשפחה, וסבי סבים יימנו".³⁶ אין זו רוח התחוקה שלנו, לא רק במסלולה הרגוע כי אם גם בכל תהפוכותיה. אחת היא מי נכנס, ואחת היא כיצד נכנס, אם בכוח הדין השיג את הכתר ואם בכוח הזרוע הירושה השושלתית נמשכה, או אומצה.

האדונים מאגודת המהפכה אינם רואים במהפכה של 1688 אלא סטייה מן התחוקה; והסטייה מן העיקרון מתחלפת להם בעיקרון. אין הם מחשיבים הרבה את המסקנות המתחייבות ממשנתם, אף שבוודאי רואים הם שהיא מותירה שדרה מפורשת למעט מאוד מן המוסדות המפורשים של הארץ הזאת. משעה שקובעים כלל חסר־שחר כגון זה, שאין לך כס־מלכות חוקי זולת זה

הנבחר, אין שום חוק מחוקי המושלים, שקדמו לתקופת הבחירה הבדויה שלהם, יכול להיות בר־תוקף. כלום יש בכוונתם של בעלי־הלכה אלה לחקות כמה מקודמיהם, שגררו והוציאו את גופות מלכינו הקדמונים משלוות קבריהם? כלום יש בכוונתם להכפיש ולפסול בדיעבד את כל המלכים שמלכו לפני המהפכה, וממילא להכתים את כס־מלכותה של אנגליה בכתם של חמס־שלטון מתמשך? כלום יש בכוונתם לשלול, לבטל או להעמיד בסימן־שאלה, יחד עם זכויותיה של כל שושלת מלכינו, גם את המכלול הגדול של חוקינו שנתקבל בצל שלטונם של אלה שהם רואים בהם חומסי־שלטון? היש לבטל חוקים שאין ערוך להם לחירויותינו, שערכם גדול לפחות כערכו זה של כל חוק שנתקבל בתקופת המהפכה או לאחריה? אם מלכים, שלא זכו בכתרם הודות לבחירת צמם, אינם רשאים לחוקק חוקים – מה יהיה על חוק "דֶה טֶלְגִיו נוֹן קוֹנְסֶדְגֶדוֹ"? על חוק "עתירת הזכות"? ועל חוק "הַפֶּאָס קוֹרְפוּס"?³⁷ האם חכמים חדשים אלה של זכויות בני־האדם מתיימרים לקבוע כי המלך ג'יימס ה־2, שהגיע אל הכתר כנסיך הבא בתור לירושה, על־פי כלליה של ירושה שאז לא היו לה סייגים – לא היה מכל בחינה מעשית שהיא מלך חוקי של אנגליה, בטרם יעשה איזה מאותם מעשים שבדין נתפרשו כוויתור על כתר? אם לא היה כזה, אפשר היה לחסוך הרבה תלאות בפרלמנט בתקופה שהאדונים האלה מכבדים את זכרה. אבל המלך ג'יימס היה מלך רע שזכותו טובה, ולא חומס־שלטון. המושלים שירשו לפי חוק־הפרלמנט, שפסק כי הכתר יאה לאלקטורית סופיה³⁸ וליוצאי־חלציה, באשר הם פרוטסטנטים, רשאים היו לרשת לא פחות מן המלך ג'יימס. הוא הומלך על־פי החוק, כצביונו בזמן שהומלך, והנסיכים לבית ברונזוויק ירשו את הכתר לא מכוח הבחירה כי אם מכוח החוק, כצביונו בעת עלות כל אחד מהם למלוכה כמי שמוצאו וירושתו פרוטסטנטיים, ואני תקווה שהוכחתי זאת במידה מספקת.

החוק שעל־פיו משפחת המלוכה הזאת מיועדת במפורש לרשת הוא החוק מן השנה השתיים־עשרה והשלוש־עשרה למלכות המלך ויליאם.³⁹ לשונו של חוק זה קושרת "אותנו ואת יורשינו, ואת הבאים אחרינו – אליהם, ליורשיהם, ואל הבאים אחריהם", באשר הם פרוטסטנטים עד אחרית הימים, ממש כמו שהצהרת־הזכות קשרה אותנו ליורשי המלך ויליאם והמלכה מרי. לכן חוק זה גם מבטיח כתר העובר בירושה וגם נאמנות העוברת בירושה. על סמך מה, להוציא את המדיניות התחוקתית של יצירת מערכת שתבטיח אותו סוג של ירושה האמור למנוע לעולם־ועד בחירה על־ידי העם, יכול היה בית המחוקקים לפסול מתוך איסטיניסות יתרה את הבחירה ההוגנת והשופעת

שהציגה ארצנו שלנו בפניו, ולחפש בארצות זרות איזו נסיכה נכרייה, אשר מרחמה עתידה הייתה שושלת מושלינו לעתיד-לבוא לשאוב את זכותה למשול משך דור-דורות על מיליוני אדם?

הנסיכה סופיה הוזכרה בשמה בחוק-הירושה מן השנים השתיים-עשרה והשלוש-עשרה למלך ויליאם, למען יהיו גזע ושוורש של ירושה למלכינו – ולא בשל מעלותיה כאמרכלית זמנית של שלטון, שהיא עצמה אולי מעולם לא הייתה תופסת בו, ולמעשה גם לא תפסה בו. היא נתקבלה מטעם אחד, ואחד בלבד, שהרי, אומר החוק, "הנסיכה המצוינת ביותר סופיה, אלקטורית ואלמנה-יורשת של דוכסות האנובר, היא בת לנסיכה המצוינת ביותר, אליזבת,⁴⁰ המלכה המנוחה של בוהמיה, בת למנוח ריבוננו האדון המלך ג'יימס ה-1, נשמתו עדן, ובוה מוצהר שהיא הבאה בסדר הירושה לשושלת הפרוטסטנטית וכו' וכו'"; "והכתר יוסיף להיות נחלה ליורשי גופה, מהיותם פרוטסטנטים". סייג זה העמיד הפרלמנט על כך שלא די שתימשך שושלת-הורשה בעתיד באמצעות הנסיכה סופיה, אלא (דבר שנחשב בעיניהם עד מאוד) שבאמצעותה יתחבר לגזע-הירושה הישן בדמותו של המלך ג'יימס ה-1, כדי שהמלכות תוכל לשמר אחדות רצופה בכל הדורות, ותוכל להישמר (תוך שתבטיח את שלום דתנו) בצורתה הישנה והמקובלת על-פי מוצא, שהודות לה נשתמרו חירויותינו תכופות, בכל הסופות והמאבקים על ייחוס וזכויות-יתר, אם אמנם אלו הועמדו פעם בסכנה. ויפה עשה. שום ניסיון לא לימדנו שפרט לכתר העובר בירושה יש מסלול או דרך שבהם אפשר להנציח את חירויותינו לעד ולשמר את קדושתן כזכות-ההורשה שלנו. יכול שתידרש תנועה חריגה, מלוות זעזועים; כדי להיפטר מעונשה של מחלה חריגה ומלוות זעזועים; אך מסלול הירושה הוא ההרגל הבריא של התחוקה הבריטית. האם כאשר חוקק את החוק לייחוד הכתר לבית האנובר, שאותו המשיכו יוצאות-חלציו של ג'יימס ה-1, חסר בית המחוקקים תחושה נאותה של אי-נוחות במסירת ירושתו של כס-המלוכה הבריטי לשלושה נכרים, ושמא יותר? לא! המחוקקים חשו כיאות בקלקלות העלולות לבוא בגלל שלטון זר כזה, ולמעלה מזה. אבל אין אתה יכול להביא ראיה חותכת לאומה הבריטית, שעקרונות המהפכה אכן אינם מסמיכים אותה לבחור מלכים כטוב בעיניה – ובלי שים לב כלל לעקרונות-היסוד העתיקים של ממשלתנו – יותר מן העובדה שהיא אכן הוסיפה לנהוג על-פי מתכונת של ירושה פרוטסטנטית בשושלת הישנה, בעוד כל הסכנות וכל אי-הנוחות הכרוכות בהיותה שושלת זרה לנגד עיניה ומשפיעות עליה השפעה עזה מאין כמוה.

לפני שנים אחדות בוש הייתי להעמיס טיעון כלשהו, שאז אמנם לא היה בו צורך, על עניין המסוגל כליכך להישען על עצמו; אלא שעכשיו מרביצים את המשנה הממרידה הזאת, הנוגדת את התחוקה, מודים בה בפה מלא ומדפיסים אותה. סלידתי ממהפכות, שלעתיים קרובות כליכך מפיחים אותן מעל דוכני־דרשנים; רוח התמורה אשר בחוץ תרון; הבוז הגמור השורר אצלכם, והעלול להשתרר גם אצלנו, לכל המוסדות העתיקים, מכל הטעמים האלה לא למותר הוא, לדעתי, לשוב ולשים לב לעקרונות האמתיים של חוקינו־אנו, למען תתחיל אתה, ידידי הצרפתי, לדעתם, ולמען נוסיף אנחנו לדבוק בהם. ומשני עברי התעלה שומה עלינו להישמר לבל נתפתה לקנות את הסחורה המזויפת שכמה אנשים מביאים אותה אליכם בספינות אסורות ובכפלי־תרמית, כתוצרת גולמית שמקורה בבריטניה הגם שזרה היא בתכלית לאדמתנו, כדי לשוב ולהבריחה אחרי כן לארץ הזאת, מעובדת על־פי אופנת פאריז האחרונה כחירות משופרת.

בני־עמה של אנגליה לא יחקו פמעשה הקוף את האופנות שלא ניסו מעודם, גם לא ישובו לאופנות שניסו ומצאון נלוזות. במסירה החוקית של מלכותם בירושה מדור לדור הם רואים אחת מזכויותיהם ולא אחד מקיפוחיהם; ברכה היא בעיניהם ולא עילה לטרוניה; ערובה לחירותם ולא סמל לשיעבודם. מסגרת הקהילייה שלהם, כפי שהיא נחשבת נכס שאין ערוך־לו בעיניהם, ובהורשת הכתר באין מפריע רואים הם הבטחה ליציבותם ולהתמדתם של כל שאר חלקי תחוקתנו.

בטרם אמשיך עוד, אטול רשות לעצמי להצביע על כמה תחבולות פעוטות שהמטיפים לבחירה כזכות חוקית יחידה לפתר מוכנים להודק להן כדי שהתמיכה בעקרונות הצודקים של תחוקתנו תיראה מבישה קימעה. תחת זאת מעמידים הפלפלנים האלה משאת־נפש בדויה, ואישים מדומים, שהם מניחים כי להם נתת יד כל־אימת שאתה מלמד זכות על הכתר העובר בירושה. רגילים הם להתווכח כאילו נאבקים הם עם אחדים מאותם חסידי־עבדות קנאים שעמדותיהם הופרכו, ואשר בעבר טענו (ואני סבור שאין עוד יצור הטוען זאת כיום) "כי הכתר מוחזק בזכות אלוהית מורשת שאין לבטלה". קנאים נושנים אלה לשלטון־יחיד שרירותי הצהירו בתוקף שמלכות־מורשה היא צורת השלטון החוקית היחידה בעולם, ממש כמו שהקנאים החדשים שלנו לשלטון־עם שרירותי טוענים שבחירה עממית היא המקור החוקי היחיד למרות. נושאי־הדגל הישנים של זכויות־היתר אמנם הפליגו בהשערות מטופשות, שאולי גם היו נטולות יראת־שמים, כאילו נאצלה למלוכה קדושה

אלוהית יותר מלכל צורת שלטון אחרת; וכאילו בשום פנים ואופן אין זכותו של אדם לשלטון פוקעת אם נמצא רשאי לרשת את כס־המלוכה – והלוא אין כלל זה יכול לחול על שום זכות אזרחית או מדינית. אבל דעה נואלת בנוגע לזכות־ההורשה של המלך לפתר אין בה כדי לפסול דעה סבירה, המיוסדת על עקרונות מוצקים של חוק ומדיניות. לו כל סברות־הכרס של פרקליטים וכמרים היו משחיתים את הדברים שבהם עיסוקם, כי עתה לא נותרו לנו בעולמנו לא חוק ולא דת. אבל סברה שאין לה על מה שתסמוך בצד אחד של שאלה, אינה מצדיקה קביעת עובדה כוזבת, או הכרזה על כללים נפסדים בצדה האחר.

הטענה השנייה של אגודת המהפכה היא "זכות העם להדיח את מושליו בשל התנהגות שלא כהלכה". אפשר שבגלל החששות שהיו לאבות־אבותינו מיצירת תקדים דוגמת זה של "ענישה על התנהגות שלא כהלכה", ההצהרה על החוק שחייב את התפטרותו של המלך ג'יימס מכס־המלוכה – אם אמנם היה בה מום כלשהו – הייתה זהירה ונסיפתית מדי.⁴¹ אבל כל הזהירות הזאת, וכל צבירת הנסיבות הזאת, הלוא הן מעידות על רוח הזהירות שמְשלה בכיפה במועצות הלאומיות, במצב שבו אנשים שהדיכוי הכעיסם, ומיגורו רומם את רוחם, עלולים היו להיתפס לפעולות אלימות וקיצוניות: מכאן אנו למדים באיזו מידה האנשים הגדולים שהשפיעו על ניהול העניינים בעת המאורע הגדול ההוא היו משתוקקים למהפכה שתוליד יציבות ולא תהיה בית־יוצר למהפכות עתידות.

שום שלטון לא יוכל לעמוד על מכונו ולו גם לרגע אחד אם אפשר יהיה לקעקעו במשהו רופס וסתמי כחות־דעת על "התנהגות שלא כהלכה". מי שהיו מנהיגים בעת המהפכה לא ביססו את התפטרותו הממשית של המלך ג'יימס על עיקרון קלוש ומפוקפק שכזה. הם האשימו אותו במזימה, לא פחות מכך – מזימה שנמצא לה אישור בשפע של מעשים גלויים ובלתי־חוקיים לחתור תחת הכנסייה והמדינה הפרוטסטנטיות, ותחת חוקיהן וחירויותיהן היסודיים שאין להרהר אחריהם: הם האשימו אותו שהִפֵּר את האמנה המקורית שבין המלך לעמו. לא הייתה כאן רק התנהגות שלא כהלכה; כורח חמור ונחרץ אילצם לנקוט את הצעד שנקטו, ואשר בא־דצון נקטוהו, מהיותם כפופים לאותו חוק קפדני מכול. לא על מהפכות שלעתיד־לבוא השליכו יהבם שתשמורנה על התחוקה בעתיד. המדיניות הנשגבה של כל תקנותיהם באה למנוע כמעט כל אפשרות שבעתיד יקום ריבון כלשהו ויכפה על מעמדות הממלכה להזדקק שוב לאותן תרופות של אלימות. הם השאירו את

הכתר פטור מכל אחריות, כמו שהיה תמיד לפי החוק והערכתו. כדי להקל על הכתר עוד יותר, הכבידו את נטל האחריות על שרי הממלכה. על־פי חוק השנה הראשונה למלך ויליאם, מושב 2, הקרוי "החוק להכרזה על זכויותיו וחירויותיו של הנתין, ולהסדרתה של ירושת הכתר",⁴² תיקנו שיהיו השרים משרתים את הכתר כלשונה של אותה הצהרה. כעבור זמן קצר דאגו לישיבות תכופות של הפרלמנט, כדי שהממשלה כולה תהיה נתונה באופן מתמיד לביקורתם ולפיקוחם הפעיל של נציגי העם ושועי הממלכה. בחוק התחוקתי הגדול הבא, זה של השנים השתיים־עשרה והשלוש־עשרה למלך ויליאם,⁴³ העוסק בהמשך הגבלתו של הכתר, ובאישוש הבטחתן של זכויות הנתין וחירויותיו, תיקנו "שלא ייתכן לטעון למחילה בתוקף החותם הגדול של אנגליה על אישום מצד צירי בית הנבחרים בפרלמנט". הכלל שנקבע לשלטון בהצהרת־הזכות, הביקורת המתמדת של הפרלמנט, תביעת הזכות המעשית לאישום – כל אלה נראו להם ערובה טובה לאין־ערור לא רק לחירותם התחוקתית אלא גם למניעת חטאיו של ממשל, יותר מן השמירה על זכות שמימושה כה קשה, שתוצאתה כה מסופקת, ושלעתים קרובות מסקנותיה כה מזיקות, כמו הזכות "להדיח את מושליהם".

בדרשה זו⁴⁴ מגנה ד"ר פרייס, ובצדק רב, את המנהג לפנות למלכים בלשון של חנופה גסה. במקום הסגנון המנופח הזה הוא מציע שבעת ברכות ואיחולים יוגד להוד־מלכותו ש"ראוי לו יותר לראות עצמו לא בחינת ריבון לעמו כי אם בחינת מִשְׁרְתוֹ". כמחמאה, דומה שצורה חדשה זו של פנייה אינה מרגיעה ביותר. אנשים שהם משרתים, להלכה ולמעשה כאחד, אינם אוהבים לשמוע על מצבם, תפקידם וחובותיהם. במחזה הישן אומר העבד לאדוניו: "תזכורת זו, היא כמעין נזיפה."⁴⁵ המשפט אינו נעים כמחמאה; הוא אינו נושא ברכה כהוראה. אחרי הכול, אם המלך יצליח לענות כהד אחר סוג חדש זה של פנייה, לאמץ לו אותה כלשונה, ואפילו לקבל את הכינוי "מִשְׁרְת הַעַם" כסגנונו המלכותי, איני יכול לצייר לעצמי כיצד תהיה בכך תקנה מרובה לו או לנו. ראיתי מכתבים מתייהרים מאוד שחתימתם, "עבדך הצייתן והפנוע ביותר". השלטון הגאה ביותר שנסבל אי־פעם על־ידי אדמות נאחו בתואר כנוע עוד יותר מזה ששְׁלוּח החירות מציעו עכשיו למלכים. מלכים ולאומים נרמסו ברגליו של מי שהתקרא "עבד העבדים"; וכתבי־הרשאה להדחת ריבונים נחתמו בטבעת־החותם של "הדייג".⁴⁶

בכל הדברים האלה לא הייתי רואה אלא מין פטפוטי־הבל, שבהם כמה אנשים מניחים לרות החירות להתנדף כמו אד מחליא, לולא באו פשוט כחיזוק

לרעיון, וכחלק מן המזימה, "להדיח מלכים על שלא התנהגו כהלכה". באור זה ראויים הדברים שנתייחס אליהם.

במובן אחד אין ספק שמלכים הם אמנם משרתי העם, שהרי אין לשלטונם תכלית הגיונית לבד מזו של טובת הכלל; אבל אין זה נכון שבמובן המקובל (על כל פנים, בתחוקה שלנו) דומים הם במשהו למשרתים; שמהות מצבם היא הציות לפקודותיו של זולתם, ושנוכל לסלקם כל־אימת שנחפוץ. אבל המלך של בריטניה הגדולה אינו נשמע לאיש זולתו; כל שאר האנשים, כל אחד לעצמו וכולם גם יחד, תחתיו הם, והם חייבים להישמע לו כחוק. החוק, שאינו יודע להחניף גם לא להעליב, אינו קורא לנושא־המשרה המרומם הזה "משרתנו", כמו שקורא לו כוהן הדת הפנוע הזה, אלא "אדוננו המלך הריבון", ואף אנו למדנו לדבר רק בשפתו הפרימיטיבית של החוק ולא בקשקושיהם של דוכני־הדרשנים המבולבלים שלהם.

הואיל ואין הוא צריך להישמע לנו אלא אנחנו צריכים להישמע לחוק המגולם בו, לא תקנה התחוקה שום תקנה הבאה לחייב אותו, כמשרת, באחריות כלשהי. התחוקה שלנו אינה מכירה כלל בנושא־משרה כגון ה"יוסטיציה" של אראגון;⁴ גם אין היא יודעת לא על בית־דין שנתמנה כחוק ולא על תהליך שנקבע כחוק, שיכוף על המלך את האחריות שהיא נחלתם של משרתים באשר הם. בזאת אין הוא נבדל מצירי בית הנבחרים ומן הלורדים, שבתפקידיהם הציבוריים השונים לעולם אינם חייבים די־יוחסבון על התנהגותם — אף שאגודת המהפכה בוחרת לקבוע, בהתריסה במישרין נגד אחד החלקים הנבונים והיפים ביותר של תחוקתנו, ש"אין המלך אלא משרתו הראשון של הציבור, שעלי־דו הומלך, ולפניו הוא אחראי".

בעת המהפכה לא היו ראויים אבות־אבותינו לתהילה שקנו להם בעבור חכמתם לולא מצאו ביטחון לחירותם. הם החלישו את ממשלתם בפעולותיה ורופפו אותה בכהונתה, לולא יכלו להמציא לשררה שרירותית תרופה טובה יותר מאנדרלמוסיה אורחית. יאמר־נא האדונים האלה מיהו אותו ציבור מייצג שכלפיו הם רוצים להציג את המלך כאחראי, באשר הוא משרת. עד אז תהיה לי שהות מספקת להביא לפניהם את החוק הברור והמפורש המאשר שאמנם אינו נושא אחר.

הטכס של הדחת מלכים, שעליו האדונים האלה מרבים להג, רק לעתים רחוקות — אם בכלל — אפשר לערוך אותו בלי להזדקק לכוח־הזרוע. מאותה שעה הרי לפנינו מלחמה ולא תחוקה. החוקים מצווים להחריש בחברתם של כלי־נשק; ובתי־משפט כורעים־נופלים עם השלום ששוב לא יוכלו לקיימו.

המהפכה של 1688 הושגה במלחמה צודקת – במקרה היחיד שבו יכולה מלחמה, כל־שכן מלחמת־אזרחים, להיות צודקת. "צודקת מלחמה שהיא הכרח." ⁴⁸ השאלה של הפלת מלך מכיסאו, או, אם ביטוי זה חביב יותר על האדונים האלה, "הדחת מלכים", תמיד תהיה, כפי שהייתה מאז ומתמיד, שאלה מדינית יוצאת מגדר הרגיל, וכל־כולה מחוץ לגדר החוק; שאלה (ככל שאר השאלות המדיניות) של מצביירוח, של אמצעים, של תוצאות קרובות לוודאי, ולא דווקא של זכויות מפורשות. כשם שלא נוצרה לעיוותים מצויים, כך גם לא יעוררה מוחות מצויים. קו־התיחום המשוער, מקום שם הציות צריך להסתיים וההתנגדות חייבת להתחיל, רפה הוא ומטושטש, ואינו קל לסימון. אין המדובר במעשה יחיד, או במאורע יחיד, הקובע אותו. קודם שאפשר יהיה להעלות זאת על הדעת, הממשלות צריכות להקדיח את תבשילן ולצאת מדעתן באמת; וחזות העתיד צריכה להיות אז קשה לא פחות מניסיון העבר. כשהדברים נמצאים במצבם המדאיב, הרי טיבה של המחלה הוא שהיא מורה על התרופה לפני מי שטבעם מכשירם להגיש באין ברירה את השיקוי הזה המר, הגורלי, הדור־משמעי למדינה שנתערערו סדריה. זמנים ומאורעות, והתגריות, ילמדו לקחים משלהם. החכם יחליט על־פי חומרת המקרה; הרגזן, על־פי רגישותו לדיכוי; הנאצל, מתוך יחס של בוז ומתוך זעם על שררה של עוול שנפלה לידיים שאינן ראויות; העז והאמיץ, מתוך אהבה לקחת סיכון מכובד בעניין נדיב; אבל, בין בזכות בין בלעדיה, מהפכה תהיה מפלטם האחרון של החושבים והטובים.

הסעיף השלישי של הזכות, שעליו מצהיר הדוכן של אולד ג'ורי, לאמור – "הזכות להקים לנו ממשלה", אחיזתו בדבר כלשהו שנעשה בעת המהפכה, אם תקדימית אם עקרונית, קלושה היא לפחות כקלישות אחיזתן של שתי טענותיהם הראשונות. המהפכה באה לשמר את חוקינו וחירויותינו העתיקים שאין לערער עליהם, ואותה תחוקה העתיקה של ממשל שאין זולתה ערובה לחוק ולחירות. אם יש את נפשך לדעת את רוח התחוקה שלנו ואת המדיניות שמשלה בכיפה באותה תקופה גדולה שביצרה אותה עד כה, חפשינא את שתיהן בספרי־קורותינו, ברשומותינו, בחוקי הפרלמנט שלנו, ובדברי הפרלמנטים, ולא בדרשות של אולד ג'ורי, ובנאומים־שלאחר־סעודה באגודת המהפכה. בראשונים תמצא רעיונות אחרים ולשון אחרת. תביעה מעין זו מנוגדת למזגנו ולמשאלות־לבנו ממש כשם שאין לה סימוכין בשום מראית־עין של שררה. עצם הרעיון של בידוי שלטון חדש די בו כדי למלא אותנו שאט־נפש וחלחלה. ביקשנו בתקופת המהפכה, ואנו מבקשים כיום, לגזור את

כל המצוי ברשותנו בחינת מורשה מאבות־אבותינו. הקפדנו שלא להרכיב על אותו מכלול של מורשה שום חוֹסֶר, הזר לטבעו של הצמח המקורי. כל הרפורמציות שעשינו עד כה נבעו מהעיקרון של הסתמכות על ימי־קדם; ואני מקווה – אם כי איני יודע – שכל אלו, שאולי עוד תבואנה, תיוסדנה בקפידה על תקדים, מרות ודוגמה דומים.

הרפורמציה הנושנה ביותר היא אצלנו זו של ה"מגנה פֶרטה". ודאי תמצא שֶׁסֶר אדוארד קוק,⁴⁹ האורים והתומים של משפטנו, ובעצם כל הגדולים שלאחריו, עד בלקסטון,⁵⁰ שוקדים להוכיח את ייחוסן של חירויותינו. משתדלים הם להוכיח שהמגילה העתיקה, המגנה פֶרטה של המלך ג'ון, קשורה הייתה לעוד מגילה מפורשת מאת הנרי ה־1,⁵¹ וכי שתיהן כאחת לא היו אלא אישור מחדש לחוק־הממלכה הקיים והעתיק עוד יותר. לאמתו של דבר נראה, כי אולי לא תמיד הדין עם המחברים האלה; אבל אם טועים חכמי הדין בכמה פרטים, הרי הדבר מוכיח ביתר שאת את צדקתי, שכן זו הרָאָיָה לנטייה האדירה לימי־קדם, שמאז ומתמיד הטביעה את חותמה בכל חכמי הדין והמחוקקים שלנו ובכל האנשים שעליהם רוצים הם להשפיע, ובמדיניות החקיקה של הממלכה הזאת הרואה בזכויות ובזיכיונות המקודשים ביותר אשר להם נחלת־הורשה.

בחוק המפורסם מן השנה השלישית לצ'ארלס ה־1, הקרוי "עתירת־הזכות", אומר הפרלמנט למלך: "נתיניך ירשו את החירות הזאת", והוא טוען לחסינות של חבריו לא על סמך עקרונות מופשטים "כזכויותיהם של בני־אדם" – לא כזכויותיהם של אנגלים, וכנחלת־אבות. סֶלְדֶן,⁵² ושאר המלומדים המעמיקים, אשר חיברו את עתירת־הזכות הזאת, היו בקיאים בכל התאוריות הכלליות הנוגעות לזכויות האדם לפחות ככל אחד מן הדברנים בדוכני־הדרשנים שלנו או על הבימה שלכם; הם היו מלאים אותן לפחות כד"ר פרייס, או כָּאֵב סֵיִי.⁵³ אבל, מטעמים הָאֵיִם לאותה חכמה מעשית שבאה במקום הידע העיוני שלהם, העדיפו את הזכות המפורשת הזאת, המתועדת, המורשתית לכל מה שיכול להיות יקר לאדם ולאזרח, על־פני אותה זכות עיונית מעורפלת, שהעמידה את ירושתם הבטוחה בסכנה שמא תעוט עליה רוח־פרא נגחנית ותקרע אותה לגזרים.

כל החוקים שנחקקו מאז לשמירה על חירויותינו עומדים בסימנה של אותה מדיניות. בחוק המפורסם מן השנה הראשונה לויליאם ומרי, זה הקרוי "הצהרת־הזכות", אין שני בתי המחוקקים מוציאים אף הגה על "זכות לבנות ממשלה לעצמם". עיניך הרואות שלא דאגו אלא לבצר את הדת, החוקים

והחירויות שמכבר היו נחלת האזרחים ובאחרונה הועמדו בסכנה. "בתינתם"⁵⁴ דעתם בתכלית הרצינות על האמצעים הטובים ביותר ליצירת עובדה מעין זו, לבל תישקף שוב סכנת חתרנות לדתם, חוקיהם וחירויותיהם", הריהם פותחים בסימן טוב את כל ישיבותיהם, ומצהירים שאחדים מן האמצעים הללו הטובים ביותר הם "בראש־זבראשונה" לעשות "כדרך שעשו אבות־אבותיהם במקרים דומים לאישוש הזכויות והחירויות העתיקות שלהם, להכריז – ואחר־כך הם שוטחים בקשתם לפני המלך והמלכה "שיוכרו ויוחק שהזכויות והחירויות שהוצגו והוכרו, כולן כאחת וכל אחת מהן לחוד, הן הזכויות והחירויות האמתיות העתיקות והלא־מפוקפקות של עם הממלכה הזאת".

ודאי תשים לב לכך שמן המגנה פרטה ועד הצהרת־הזכות נקוט היה קו אחד בתחוקה שלנו – לתבוע ולאושש את חירויותינו בחינת מורשה על־נתנאי שהנחילו לנו אבות־אבותינו וכי עלינו למוסרה לבאים אחרינו; בחינת נכס השייך במיוחד לעם הממלכה הזאת בלי שום התייחסות לאיזו זכות אחרת שהיא קודמת או כללית יותר. על־ידי־כך שומרת תחוקתנו על אחדות חרף השוני הרב כל־כך של חלקיה. יש לנו כתר העובר בירושה; אצולה העוברת בירושה; ובית הנבחרים ועם היורשים זכויות־יתר, זכויות וחסינויות משפטיות משורה ארוכה של אבות מורישים.

נראה לי כי מדיניות זו היא פרי חשיבה מעמיקה; או, בעצם, תוצאה מוצלחת של הליכה בעקבות הטבע, שהיא חכמה בלא מחשבה, ולמעלה ממנה. בדרך־כלל רוח של חדשנות היא פרי של מזג אנוכי והשקפות מוגבלות. אנשים שמעולם אינם מביטים אחור אל אבותיהם ולעולם לא ישאו עיניהם אל הדור הבא. חוץ מזה, בני עמה של אנגליה יודעים היטב כי רעיון הירושה ממציא להם עיקרון בטוח של שימור, ועיקרון בטוח של מסירה, בלי להוציא כלל עיקרון של שיפור. אין הוא שם סייגים לרכישה, אבל הוא מבצר מה שנרכש. כל רווח שמשיגה מדינה הפועלת על־פי הכללים האלה סגור הוא על מסגר ובריאח בכעין ירושת־רכוש משפחתי, מעוקל בכמין הקדש לצמיתות. מפוחה של מדיניות תחוקתית, הפועלת לפי דוגמת הטבע, הרינו מקבלים, מחזיקים ומעבירים את ממשלתנו ואת זכויות־היתר שלנו לבאים אחרינו באותה צורה שבה אנו נהנים מרכושנו ומחיינו בבחינת נכסי צאן ברזל⁵⁵ ומעבירים אותם לבאים אחרינו. מוסדותיה של מדיניות, פירות ההצלחה, מתנות ההשגחה, נמסרים מיד ליד, לנו ומאתנו, באותו מסלול ובאותו סדר. המשטר המדיני שלנו מושתת על הקבלה וסימטריה צודקת עם סדר העולם, ועם אורח הקיום המצווה לגוף קבוע המורכב חלקים בני־חלוף;

וכאן, לפי תכניתה של חכמה מדהימה, המלכדת ומייצבת את המימוש המסתורי הגדול של הגזע האנושי, לעולם אין פרק־זמן אחד שבו השלם בא בימים, או בן גיל־העמידה, או צעיר, אלא צועד הוא במצב של תמידות בלתי־משתנה בחליפות צורות של כיליון, נפילה, התחדשות והתקדמות מתמידים. הנה כי כן, על־ידי שמירה על דרך הטבע בניהול המדינה, לעולם אין אנו חדשנים גמורים בשיפורינו, ולעולם אין אנו עוברי־בטל גמורים במה שאנו משמרים. בהיצמדנו בצורה זו ועל־פי עקרונות אלה אל אבות־אבותינו מדריכה אותנו לא אמונת הבל של אוספי עתיקות אלא רוח ההיקש הפילוסופי. בבחירה זו של הורשה שיווינו למבנה של משטרנו דמות של קרוב־משפחה; את תחוקת ארצנו קשרנו בקשרים היקרים לנו ביותר מבית; על חוקי־היסוד שלנו העתרנו את רגשי־החיבה המשפחתיים שלנו; וכך שמרנו על מדינתנו, בתינו, מערות־קברינו ומזבחותינו לבל יופרדו, ודבקנו בהם בכל חום צדקותיהם המצורפות והמשתקפות זו בזו.

בזכות אותה תכנית של הסתגלות לטבע במוסדות המלאכותיים שלנו, ועל־ידי שהסתייענו בחושיו החזקים שאינם־יודעים־שגגה לחיזוק ההמצאות החלושות והרופסות של בינתנו, הפקנו עוד כמה וכמה רווחים, לא מן המבוטלים דווקא, מהסתכלות בחירויותינו לאורה של מורשת. הואיל ופעלנו תמיד כבמעמד של אבות־מורישים שהועלו למעלת קדושים, נמצאה רוח החופש, שהיא כשלעצמה מביאה לשלטון־עושק ולפריצת גדרות, ממוזגת בכובד ראש נורא הוד. רעיון זה של מוצא ליברלי נותן בנו תחושה של הכרת־ערך מולדת ומורגלת, המונעת אותה עזות־מצח של הדיוט שעלה לגדולה, זו שכמעט בהכרח נעשית תכונתם וחרפתם של אנשים שזה־מקורב רכשו להם מעלת־כבוד כלשהי. הודות לכך חירותנו נעשית חופש נאצל. היא לובשת חזות עזת־רושם ורבת־יפעה. יש לה שלשלת־יוחסין ואבות־לתפארה. יש לה תגים וסמלים בשלטי־גיבורים. שפעת דיוקנות יש לה משלה; כתובות מונומנטליות משלה; רשומות, עדויות ושטר־קניין משלה. אנו מקנים יראת־כבוד למוסדות האזרחיים שלנו על סמך העיקרון שלפיו הטבע מלמדנו להעריץ אנשים יחידים בזכות גילם ובזכות אבותיהם. כל הפלפלנים שלכם אינם יכולים להוציא מתחת ידם שום דבר העשוי לשמר חופש מושכל ואנושי יותר מן הדרך שבה הלכנו אנחנו; שבחרנו בטבע שלנו ולא בהגיג־יריק שלנו; ברגשי־לפנו ולא בהמצאותינו, להפקידם בבתי הנכות ובמחסנים הגדולים של הזכויות וזכויות־היתר אשר לנו.